

DIGITALES ARCHIV

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft
ZBW – Leibniz Information Centre for Economics

Mood, Carina; Jonsson, Jan O.

Book

Den nya fattigdomen

Reference: Mood, Carina/Jonsson, Jan O. (2019). Den nya fattigdomen. Göteborg : Makadam förlag.

This Version is available at:
<http://hdl.handle.net/11159/3117>

Kontakt/Contact

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft/Leibniz Information Centre for Economics
Düsternbrooker Weg 120
24105 Kiel (Germany)
E-Mail: [rights\[at\]zbw.eu](mailto:rights[at]zbw.eu)
<https://www.zbw.eu/econis-archiv/>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Dieses Dokument darf zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen. Sofern für das Dokument eine Open-Content-Lizenz verwendet wurde, so gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

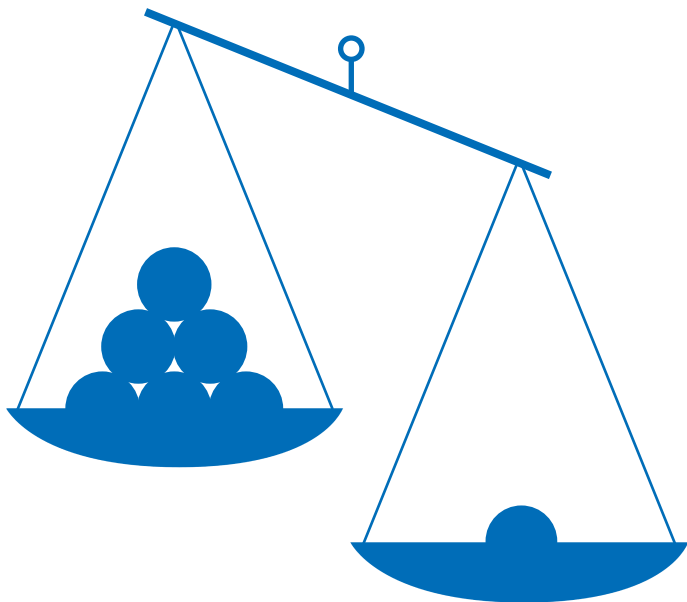
<https://zbw.eu/econis-archiv/termsfuse>

Terms of use:

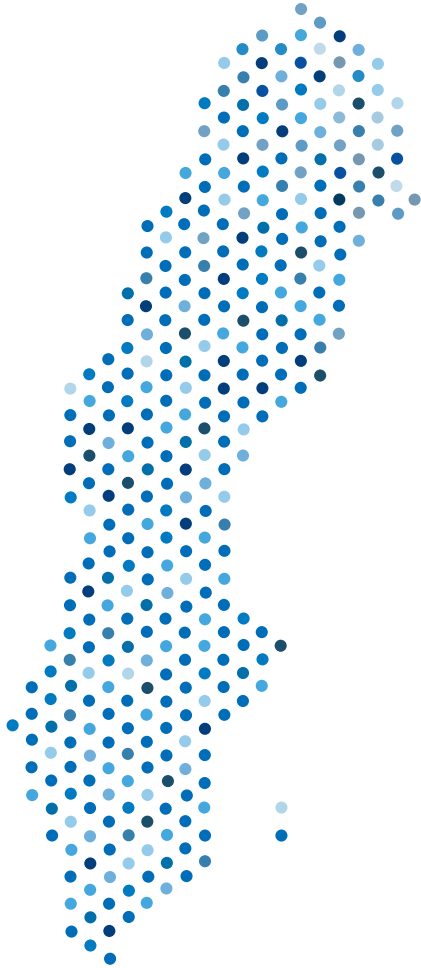
This document may be saved and copied for your personal and scholarly purposes. You are not to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public. If the document is made available under a Creative Commons Licence you may exercise further usage rights as specified in the licence.

VÄLFÄRDEN

CARINA MOOD & JAN O. JONSSON

DEN NYA FATTIGDOMEN

DET NYA SVERIGE: VÄLFÄRDEN

DEN NYA FATTIGDOMEN

Carina Mood & Jan O. Jonsson

Riksbankens Jubileumsfond
i samarbete med Makadam förlag

Digitalt läsexemplar av kapitel i R.J:s årsbok 2019: Det nya Sverige

© enligt tryckortssida (titelsidans baksida)

Pappersbok finns till försäljning i bokhandeln

Kontakt: Makadam förlag, info@makadambok.se

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG & STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

Det nya Sverige · Riksbankens Jubileumsfonds årsbok 2019
Red. Jenny Björkman & Patrik Hadenius

VÄLFÄRDEN

Den nya fattigdomen

© författarna 2019

Grafisk form: Johan Laserna

Diagram: Martin Thelander

ISBN: 978-91-7061-788-1 (pdf)

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons Erkännande 2.5 Sverige.
För att se en kopia av licensen, besök <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se/> eller kontakta Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

 creative commons

Innehåll

Förord: Det nya Sverige	7
1. Fattigdom förr och nu	9
2. Inte bara materiell nöd	15
3. Fattigdomens nivå och utveckling sedan 1980	19
4. Fattiga barn eller fattiga barnfamiljer?	27
5. Vilka löper störst risk att drabbas av fattigdom?	31
6. Hur varaktig är fattigdomen?	35
7. Fattigdomens sociala konsekvenser	39
8. Vad är fattigdom i Sverige i dag?	45
Noter	49
Presentation av Riksbankens Jubileumsfond	51

Förord: Det nya Sverige

RJ:s årsbox 2019, på temat *Det nya Sverige*, består av fem häften med längre forskningsbaserade artiklar samt ett häfte av årsboksredaktörerna.

Det är 100 år sedan Sverige blev parlamentariskt och allmän rösträtt för både kvinnor och män infördes. Det är 30 år sedan muren i Berlin föll och en världsordning gick i kras. Vi är precis i början av en ny geologisk tidsålder, antropocen, som är formad av oss människor.

Mot bakgrund av allt detta: vad är "det nya Sverige" år 2019? Vi lät ett antal forskare fundera på det under fem delrubriker: välfärd, språk, droger, partier och medier. Först ut är sociologerna och fattigdomsforskarna Carina Mood och Jan O. Jansson. I dagens Sverige är den materiella nöden så gott som uttraderad – ändå talas det ofta om exempelvis barnfattigdom. Finns det en ny fattigdom, och hur ser den i så fall ut?

Jenny Björkman & Patrik Hadenius

1 | Fattigdom förr och nu

Inget vindfång, ingen förstuga. Man steg ur luften eller stanken ute direkt och oförmedlat över till stanken inne. Köksgolvet var kantställda tegelstenar, belysningen kom från dörren och ett fönster, cirka en fot brett och en och en halv fot högt. Mitt för dörren en svart spismur som i en gammal smedja, till vänster om den en vanlig stege upp till en vind, svartgrå väggar av murbruk, golvet nästan jordfärgat av smuts, några obekvämliga köksattiraljer, en diskho, absolut lik en mindre svinho, en kolhög på golvet. Det var köket.

Kammaren hade ett fönster, något större än det i köket, och det var knappt att ljus kunde tränga genom dessa gröngrå, nersotade, nerflottade, nerdammade kvintaglas och smutsiga gardiner till golvet, jag minns inte nu om av trä eller tegelsten men lika ingrott med smuts som köksgolvet, en möbelinteriör, närmast påminnande om en gamla tiders skomakarverkstad: litet lågt bord vid fönstret, låga stolar, lump överallt. Och hela rummet mörkt som under jorden. På en säng, överdragen med en järngrytsgrå filt, förmodligen en gammal hästfilt, låg på rygg en utmagrad gubbe med skinnen, rödflammigt och i kaviteterna grönt, smetat till kraniet, munnen ett svart hål, det glesa, grå håret i testar smetat till en febevåt huvudsvål och ögonen glasartade och vidöppna som på en död eller en döende på ett fältlasarett efter ett gasanfall i krig.

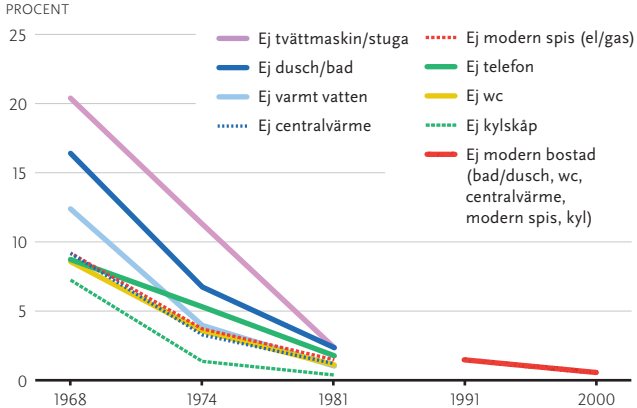
Vid fönsterbordet en liten, liten hopsjunkun tandlös gumba i smutsig schalet, ett ansikte som en gammal bortkastad, nerskrinklad brun påse, två små bölder i stället för ögon. Brunsvarta fingrar som av råttor avgnagda rötter.¹

Denna obarmhärtigt målande beskrivning av ett fattigt 1930-talshem i Malmö kommer från Ludvig "Lubbe" Nordströms bok *Lort-Sverige* (1938). Den är ett av många exempel på det armod som han dokumenterade i en serie radioreportage hösten 1938. På den tiden var allvarlig materiell nöd fortfarande vanlig i Sverige. Stora delar av befolkningen levde i trångbodda, kalla, dragiga, fuktiga och smutsiga hem. Trots hårt arbete saknade många ekonomiska möjligheter att äta näringsriktig mat.

Efterkrigstiden uppvisade en enorm tillväxt, men fortfarande i mitten av 1960-talet släpade många grupper efter, vilket de socialmedicinska forskarna Gunnar och Maj-Britt Inghe kunde visa i sin uppmärksammade bok *Den ofärdiga välfärden* (1967).² Författarna var då tvungna att förlita sig till skilda och inte alltid ideala kunskapskällor i sin rapportering, men året efter deras publikation, 1968, förbättrades kunskapsläget. Då startade de svenska levnadsnivåundersökningarna (LNU) som på ett mer systematiskt sätt reder ut välfärdens nivå och fördelning. Just när det gäller boendet kunde man konstatera att mitt i den framväxande nya moderniteten fanns fortfarande klassiska materiella fattigdomsproblem kvar. På landsbygden och bland det så kallade småfolket levde många utan rinnande vatten eller avlopp, och tvättmaskin var ännu ovanligt.

Sedan dess har situationen förändrats dramatiskt. Miljonprogrammet, det i mångas ögon så förhatliga byggandet av moderna bostäder från 1964 till 1975, i kombination med en

Figur 1. **BOENDESTANDARD I SVERIGE.** Procent av befolkningen som saknar tillgång till olika bekvämligheter. Källa: LNU 1968–2000.

stark ekonomisk tillväxt ledde till en kraftfull förbättring av de materiella villkoren, även för de fattiga. Problem som att sakna wc, varmvatten eller centralvärme försvann i stort sett helt mellan 1968 och 1981 (se figur 1 här ovan). I levnadsnivåundersökningen 1991 valde man därför att i stället fråga om hemmet var modernt, det vill säga om det hade bad eller dusch, wc, varmvatten, centralvärme, kylskåp samt modern spis. Endast 1,5 procent av de tillfrågade saknade då något av detta. År 2000 var andelen nere i 0,6 procent. Det var också den senaste gången frågorna ställdes, eftersom i stort sett alla svenska hushåll nu hade fått dessa fundamentala bekvämligheter.

Sedan 2003 finns också en studie som regelbundet samlar in jämförande data i Europa om inkomst, avsaknad av materiella

12 · VÄLFÄRDEN

Tabell 1. **MATERIELL DEPRIVATION.** Andel av befolkningen, i procent, som av ekonomiska skäl saknar olika nödvändigheter eller har olika bostadsproblem i Sverige, EU och utvalda EU-länder, 2017. Källa: EU-SILC 2017, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat>.

Har inte råd med /äger inte ...	Sverige	Storbri-tannien	Tyskland	Rumänien	EU
Telefon	0,0	0,4	0,2	2,2	0,5
Färg-tv	0,0	0,3	0,2	0,9	0,3
Dator	1,2	4,6	2,3	15,0	3,9
Tvättmaskin	0,0	0,4	0,5	8,0	1,0
Bil	2,9	6,3	6,3	29,8	7,0
Nya kläder*	1,6	8,1	5,1	30,3	10,2
Internet	1,0	3,8	3,9	25,1	5,5
Köpa nya möbler*	3,3	23,3	15,6	62,8	29,4
Hålla hemmet uppvärmt	2,1	5,7	3,3	11,3	4,9
En veckas semester	8,8	24,4	15,3	65,0	30,9
Näringsrik mat	1,8	5,4	7,0	19,2	8,4
Kontantmarginal***	19,7	34,9	29,3	52,5	33,9
Betala hyra & räkningar	5,1	8,5	4,4	17,3	9,3
Få ekonomin att gå ihop	2,9	5,4	2,1	14,7	7,8
Middag med vänner*	0,8	8,0	12,7	32,0	10,7
Fritidsaktiviteter*	4,1	8,4	11,4	51,4	15,6
Pengar för sig själv	4,6	15,1	11,4	50,3	16,0
Resor med kollektivtrafik**	1,0	3,7	4,7	5,2	2,5
Problem med bostaden/området					
Läckor, fukt etc.	7,0	16,4	12,5	11,1	13,1
Saknar bad och dusch	0,0	0,6	0,0	27,8	2,2
Saknar eget wc	0,0	0,4	0,1	29,7	2,4
Buller/oljud	16,9	17,0	26,1	19,3	17,6
Miljöproblem (avgaser etc.)	6,8	9,0	24,5	14,6	14,3
Brottslighet, vandalisering	13,0	16,6	14,2	11,3	11,6

* Värden från 2015

** Värden från 2014

*** Att vid behov kunna skaffa fram 12 000 kronor inom en månad utan att be om hjälp

Kommentar: Här räknar vi med 28 medlemsländer i EU. Vissa värden för Storbritannien kommer från 2016, andra är preliminära för 2017, men samtliga ligger nära värdena för tidigare år.

resurser, utanförskap och liknande: *The European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC).³ Den inkluderar länder som inte gjort samma resa som Sverige och ger oss därmed möjlighet att inte bara följa den svenska materiella standardens förändring utan också jämföra med andra nationer.

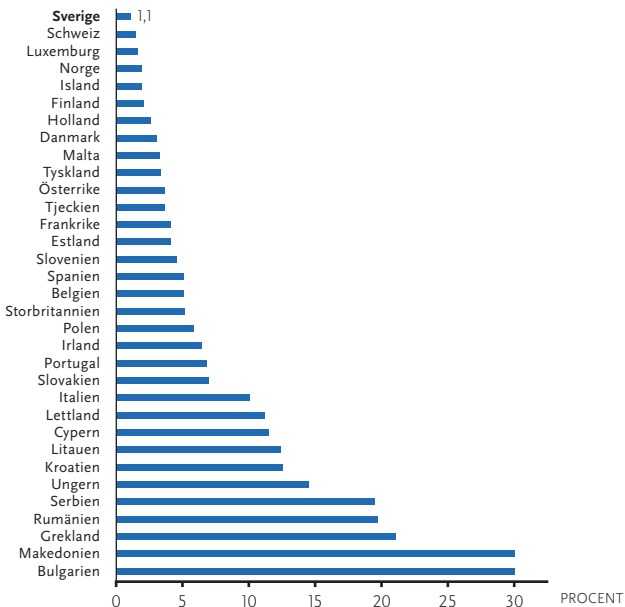
Det är slående att många tidigare lyxprodukter – 1950-talets tvättmaskin, 1960-talets personbil, 1970-talets färg-tv, 1980-talets dator och 1990-talets internet – finns hos i stort sett alla svenska hushåll som vill ha dem (se tabell 1 här till vänster). Denna modernisering har varit en generell trend i rika västländer, och tabellen visar att den materiella standarden tenderar att vara hög också i Storbritannien och Tyskland.

När det gäller tillräckliga ekonomiska medel för att ha en veckas semester utanför hemmet, ägna sig åt fritidssysselsättningar, äta näringsriktig mat, samt köpa nya kläder eller nya möbler, ligger emellertid Sverige påtagligt före andra länder – även om andra nordiska länder ofta har en liknande situation. Också boendestandarden är märkbart högre i Sverige. Kontrasten till exempelvis Rumänien, ett av Europas fattigaste länder, är i många stycken frapperande – här saknar bland annat nästan en tredjedel wc i sitt hem.

EU brukar redovisa olika fattigdomsgränser med hjälp av indikatorer på materiell standard. En av dessa klassar individer som fattiga om de tillhör hushåll som av ekonomiska skäl saknar tillgång till minst fyra av nio definierade så kallade nödvändigheter (se figur 2 på nästa sida). Man kallar detta för ”omfattande materiell brist” (*severe material deprivation* – i fattigdomsforskningen brukar ordet ”deprivation” användas även på svenska). Den genomsnittliga andelen fattiga i EU är drygt åtta

14 · VÄLFÄRDEN

Figur 2. **MATERIELL OCH EKONOMISK DEPRIVATION 2017.** Procent av befolkningen i olika länder som av ekonomiska skäl saknar tillgång till minst fyra av nio nödvändigheter (att kunna betala boende och boenderelaterade kostnader, att kunna hålla hemmet varmt, att möta en oförutsedd utgift, att regelbundet äta kött/fisk/vegetariskt alternativ, att åka på semester, att ha tv, att ha tvättmaskin, att ha bil, att ha telefon). Källa: EU-SILC 2016/2017.

procent med detta mått, men vi ser i figur 2 att det finns europeiska länder där så många som en tredjedel av befolkningen är materiellt fattiga. I Sverige är det dock mindre än en procent som är fattiga mätt på detta sätt. Faktum är att Sverige, med denna definition, är det land som har lägst andel fattiga i Europa – en fantastisk utveckling ur ett historiskt perspektiv.

2 | Inte bara materiell nöd

Att likställa fattigdom med materiell nöd känns för de flesta helt naturligt. Men umbäranden av det slag som Ludvig Nordström beskrev är alltså i stort sett uttraderade i dagens Sverige. Ändå är fattigdomens fördelning, utveckling, orsaker och konsekvenser fortsatt föremål för forskning, utredningar och debatter. Så hur ska vi tänka kring fattigdom i Sverige i dag?

En aspekt på detta är att ambitionerna expanderar i takt med samhällsutvecklingen. I de flesta rika länder vill man i dag inte bara undanröja allvarlig materiell nöd utan också förebygga socialt utanförskap. Ett vanligt synsätt är att fattigdomens essens inte är knappa ekonomiska resurser i sig, utan hur begränsade resurser påverkar möjligheterna att delta i samhällslivet på samma villkor som andra.⁴ Denna fattigdomens sociala dimension handlar om tillhörighet och värdighet. Därmed blir individers och hushålls *relativa* position i fördelningen av resurser en central indikator på fattigdom. Att undvika fattigdom innebär då att inte halka så långt efter folkflertalet att ens sociala leverne och anseende är i fara.

Var ligger då den levnadsnivå som man inte bör falla under i dagens Sverige? Det är en fråga som inte har ett exakt svar, men såväl forskare som myndigheter försöker skatta en in-

komst som tillåter en levnadsnivå som är *skälig*. Vad som är skäligt beror på tid och plats, och eftersom det inte finns någon enkel eller vedertagen formel används ett antal olika fattigdomsmått. Denna flora av olika mått gör att även enkla beskrivningar av fattigdomens omfattning och utveckling över tid kan verka förvirrande. För att få en överblick över fattigdomsmåtten brukar forskare dela in dem i direkta och indirekta mått.

Direkta fattigdomsmått mäter bristen på tillgångar. Enligt ett sådant mått klassas man som fattig om man av ekonomiska skäl saknar ett värdigt boende eller väsentliga varor och tjänster (till exempel dagliga måltider, telefon, semesterresa). En annan typ av direkt mått mäter om man saknar ekonomiska marginaler, till exempel inte kan betala boendekostnader eller räkningar, eller inte har en buffert för oförutsedda utgifter. EU-SILC:s mått på materiell deprivation, som nämndes ovan, är ett exempel på direkta fattigdomsmått. Sådana mått är oftast relativa i den meningen att de justeras över tid för förändrade materiella villkor i samhället. I första hand väljs indikatorer som människor i allmänhet menar är nödvändiga för den tid och det samhälle de lever i.⁵

Indirekta fattigdomsmått mäter fattigdom i termer av inkomst, oftast familjens disponibla inkomst efter skatter och bidrag. Inkomstbaserade mått brukar indelas i *absoluta* mått, som definierar den inkomst som krävs för en given "korg" av varor och tjänster, och *relativa* mått, som definierar fattigdomsgränsen i relation till medianinkomsten i landet. Trots dessa gängse beteckningar är båda inkomstmåttens relativa i den meningen att vad som betraktas som skäligt beror på levnadsnivån i det omgivande samhället. Skillnaden är att absoluta

fattigdomsmått vanligtvis konstrueras så att fattigdomsgränsen speglar samma köpkraft över en längre period, medan relativ inkomstfattigdom inte bara beror på den egna köpkraften utan också på andras. Det vanligaste måttet på relativ fattigdom mäter andelen med en inkomst under halva medianinkomsten. En individ i den lägre delen av inkomstfördelningen kan enligt detta mått gå in i fattigdom trots ökande realinkomster, om medianinkomsten ökar mer än den egna inkomsten.

I dag är relativ inkomstfattigdom det dominerande fattigdomsmåttet i Sverige och övriga Europa, men när vi studerar utvecklingen de senaste 35 åren visar det sig att valet av mått är centralt för hur vi ska förstå den nya fattigdomen i Sverige. Vilket mått som används påverkar också vår förståelse av barnfattigdomen, liksom frågan om fattigdomens konsekvenser.

DATAKÄLLOR OM FATTIGDOM

(materiella villkor, ekonomiska resurser och inkomster)

LNU: *Levnadsnivåundersökningarna*, som startade år 1968, är återkommande enkätundersökningar genomförda av Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet, där ett riksrepresentativt urval ur Sveriges vuxna befolkning intervjuas om sina levnadsförhållanden. Sedan 1968 har de genomförts sex gånger och blivit stilbildande för hur den här typen av data samlas in. Från 2000 innefattar LNU också en undersökning av barn till intervjupersonerna från 10 till 18 års ålder (Barn-LNU). För såväl barn som vuxna ingår indikatorer på kontantmarginal och materiella villkor, samt för vuxna på lön och inkomster.

ULF: SCB:s årliga studier av välfärdens utveckling i serien *Undersökningar av levnadsförhållanden* (ULF) startade i slutet av 1970-talet. De mäter ekonomiska svårigheter på flera olika sätt, dock med vissa förändringar av mätten över tid. Kontantmarginal mäter om man kan skaffa fram en relativt stor summa pengar (ca 12 000 kronor) inom en vecka för oförutsedda utgifter, med egna medel eller med hjälp av gåva/lån från andra. Andra mått fångar huruvida man det senaste året har haft svårt med löpande utgifter, och om man hamnat i ekonomisk kris, det vill säga fått slut på pengar och tvingats be om lån eller hjälp för att klara situationen. Liksom i LNU görs också sedan 2001 en Barn-ULF.

HEK/inkomstregister: Sedan 1990 har vi i Sverige jämförbara tidsserier över hushållens inkomster, först baserade på SCB-undersökningen *Hushållens ekonomi* (HEK), som kombinerar registeruppgifter med enkätundersökningar, och i slutet av perioden baserade enbart på registerdata från SCB.

EU-SILC: Sedan 2008 samordnar SCB ULF med EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions), som samlar in information om levnadsförhållanden i olika europeiska länder. I EU-SILC mäts om man saknar tillgång till en rad olika varor eller tjänster av ekonomiska skäl. Att sakna minst tre av nio varor/tjänster klassas som materiell deprivation, och att sakna minst fyra av nio varor/tjänster klassas som allvarlig materiell deprivation. Kontantmarginal definieras som att kunna skaffa fram en relativt stor summa pengar (ca 12 000 kronor) inom en månad för oförutsedda utgifter, utan lån eller hjälp från andra.

3 | Fattigdomens nivå och utveckling sedan 1980

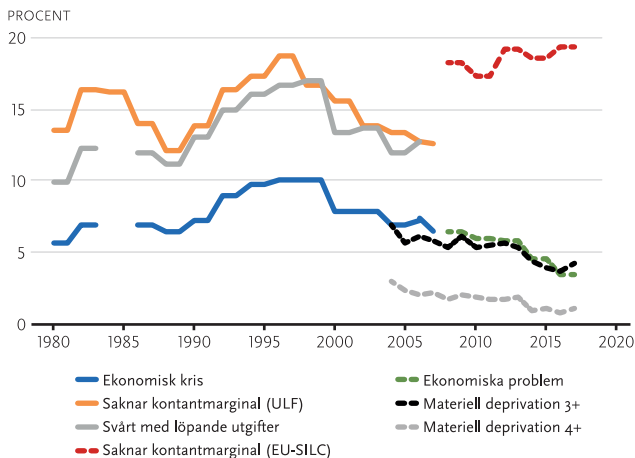
Historiska jämförelser av fattigdom är helt avhängiga tillgången till och kvaliteten på data. I Sverige har vi goda möjligheter att studera trender över ungefär fyrtio år, och med särskilt stor precision sedan 1991. Förutom levnadsnivåundersökningarna kan vi använda Statistiska Centralbyråns (SCB) årliga studier av välfärdens utveckling i serien *Undersökningar av levnadsförhållanden* (de så kallade ULF) och undersökningar av hushållens ekonomi (HEK), liksom registerdata över inkomster och ekonomiska bidrag (se faktarutan här till vänster för beskrivning av datakällor).

Andelen personer som upplevde ekonomiska svårigheter ökade kraftigt under lågkonjunkturen i början av 1990-talet, för att sedan minska lika påtagligt när tiderna blev bättre (se figur 3 på nästa sida). Från 2008 och framåt syns en tydlig nedgång i andelen med ekonomiska problem och andelen som lider brist på materiella nödvändigheter, men en viss ökning i andelen som saknar kontantmarginal (det vill säga inte kan skaffa fram ett visst belopp inom en månad; år 2016 var beloppet 12 000 kronor).

Försörjningsstöd (socialbidrag) är ett sista skyddsnät som syftar till att återupprätta en skälig levnadsnivå för ekonomiskt

20 · VÄLFÄRDEN

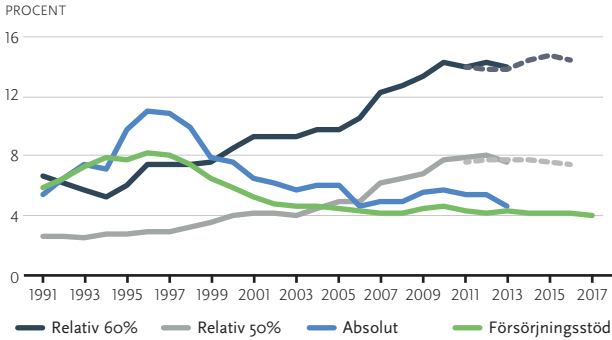
Figur 3. **FATTIGDOMSTRENDER, DEPRIVATION, 1980–2017**. Andelen i den vuxna befolkningen som upplevde olika slags ekonomiska svårigheter från 1980 och framåt, och andelen som saknade minst tre respektive minst fyra av nio nödvändigheter från 2004. Källa: SCB: ULF, EU-SILC.

Kommentar: Fram till och med 2007 studerades befolkningen mellan 16 och 84 år, från 2008 inkluderades alla från 16 år och uppåt. Sedan 2008 samordnas SCB:s ULF med EU-SILC (se faktaruta), och i och med detta byttes samtliga mått ut – i figuren visas mått från EU-SILC med streckade linjer. Koderna 3+ och 4+ syftar på avsaknad av minst tre respektive minst fyra av nio nödvändigheter.

utsatta hushåll. Att ha försörjningsstöd är inte i sig ett fattigdomsmått, eftersom bidraget ska lyfta mottagaren ut ur fattigdom, men det signalerar hur stor andel av befolkningen som har så svag egen ekonomi att de måste få hjälp. Figur 4 på nästa sida visar utvecklingen i befolkningen sedan 1991 av två indirekta mått på fattigdom: absolut och relativ inkomstfattigdom, och därtill utvecklingen av försörjningsstöd.

Figur 4. FATTIGDOMSTRENDER, INKOMST OCH FÖRSÖRJNINGSTÖD, 1991–2017. Andel personer i inkomstfattigdom (disponibel familjeinkomst), och andel mottagare av försörjningsstöd. Källa: SCB: HEK, inkomstregister, register över försörjningsstöd.

Kommentar: Värdena för 1992 är interpolerade (satta till ett genomsnitt av 1991 och 1993 års värden). Heldragna linjer är baserade på inkomster i HEK-undersökningen, streckade linjer är baserade på inkomster i totalbefolkningen.

De relativa fattigdomsmåtten anger hur stor andel som har en inkomst under 60 respektive 50 procent av medianinkomsten, de två gängse gränserna för relativ fattigdom som används av EU respektive OECD. Detta är också de fattigdomsmått som i stort sett alla internationella jämförelser vilar på och därmed de mått som normalt sett ligger bakom rapporteringar och tidningsrubriker. Ett sätt att se på dessa mått är att de mäter ojämlikheten i den undre halvan av inkomstfördelningen (som ju delas mitt itu av medianen).

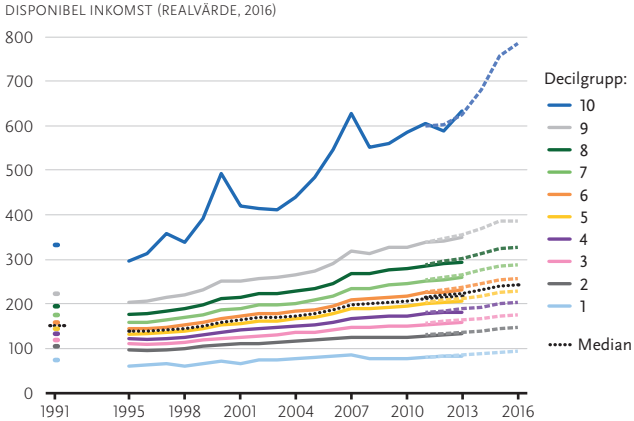
Det absoluta inkomstfattigdomsmåttet anger andelen som har en inkomst under en gräns som motsvarar en given köpkraft. Inkomsten som krävs är ungefär i nivå med normen för

försörjningsstöd, vilken i sin tur bygger på Konsumentverkets beräkningar av en skälig levnadsnivå. Fattigdomen enligt detta mått uppvisar samma mönster över tid som de olika direkta fattigdomsmåtten, det vill säga en kraftig uppgång under 1990-talets lågkonjunktur, sedan en nedgång ungefär från och med 1996. Den relativa inkomstfattigdomen, däremot, ökar stadigt sedan 1990-talets mitt och stabiliseras först 2010, och då på nivåer som är dubbelt så höga som före lågkonjunkturen.

Vad vi ser är alltså stora framsteg i så måtto att färre faller under den inkomstgräns som krävs för att upprätthålla en skälig levnadsnivå, färre får försörjningsstöd och färre upplever ekonomiska problem. Samtidigt har en mycket högre andel än tidigare en inkomst som ligger relativt långt under medianinkomsten. Det kan tyckas paradoxalt att olika fattigdomsmål kan visa så diametralt olika trender över tid, men det finns en enkel matematisk förklaring: medianinkomsten har nämligen ökat kraftigt. Mellan 1995 och 2016 ökade medianen i disponibel familjeinkomst, uttryckt per person, från 138 000 kronor till 242 000 kronor om året (i 2016 års penningvärde), vilket betyder att köpkraften för medianinkomsttagaren ökat med 75 procent över perioden.

Att medianinkomsten ökar är inte tillräckligt för att den relativa inkomstfattigdomen ska öka. Det krävs också att inkomsterna på lägre nivåer ökar i långsammare takt än medianinkomsten. Att så är fallet syns i figur 5 på nästa sida. Medianinkomsten visas där av den prickade svarta linjen, medan de andra linjerna visar utvecklingen av genomsnittsinkomsten i var och en av inkomstfördelningens tiondelar. Den nedersta linjen visar inkomstutvecklingen för de tio procenten av befolk-

Figur 5. TRENDER I REALINKOMSTER OCH OJÄMLIKHET. Inkomstutvecklingen i olika decilgrupper (tiondelar) av inkomstfördelningen, och utvecklingen av medianinkomsten. Inkomsten är disponibel familjeinkomst i tusentals kronor, uttryckt per person och i 2016 års penningvärde. Källa: SCB: HEK plus inkomstregister.

Kommentar: Fördelningen baseras på den årliga inkomstfördelningen, och individer behöver inte befinna sig i samma grupp från ett år till ett annat. Information saknas för åren 1992–94.

ningen med lägst inkomst, den näst nedersta visar motsvarande utveckling för de tio procenten med näst lägst inkomst och så vidare, upp till de tio procenten med högst inkomst. Vi ser att ökningen av köpkraften varit mindre på de lägre inkomstnivåerna (50–60 procent) än i mitten av fördelningen (70–80 procent) samt att ökningen för den högsta tiondelen varit mycket kraftig (170 procent). Vad som har hänt är att alla inkomstgrupper fått en kraftig ökning av sin reala levnads-

standard, men ökningen har varit större ju högre upp man kommer i inkomstfördelningen. De med lägst inkomster har hamnat längre efter dem i mitten, som i sin tur har hamnat långt efter dem i toppen. Det är den förstnämnda förändringen som drivit ökningen i relativ inkomstfattigdom – men båda förändringarna har bidragit till ökad inkomstjämlighet totalt sett.

Faktiska siffror ger en bättre känsla för vad dessa förändringar innebär. Mellan år 1995 och 2016 ökade den disponibla medianinkomsten, mätt i 2016 års penningvärde, från 11 500 kronor till 20 200 kronor i månaden per individ. Den relativa fattigdomsgränsen (satt till 60 procent av medianinkomsten) ökade under samma period från 6 900 kronor till 12 100 kronor per individ. En person med inkomst strax under den relativa fattigdomsgränsen har i dag alltså en större köpkraft än en person med medianinkomst 1995. På samma sätt har den relativa fattigdomsgränsen ökat från 10 400 till 18 300 kronor för ett sammanboende par samt från 16 900 till 29 700 kronor för ett par med två hemmaboende barn. Dessa siffror är i 2016 års penningvärde och visar den reala ökningen i köpkraft.

Vi kan också jämföra de relativa fattigdomsgränserna med riksnormen för försörjningsstöd, som är framtagen för att möjliggöra beräkningen av en skälig levnadsnivå. 2017 års norm för levnadskostnader är 4 000 kronor för ensamboende, 6 540 kronor för samboende och 11 410 kronor för samboende med två hemmaboende barn. Utöver dessa belopp beviljas också skäliga kostnader för boende, hyra, el, försäkring, resor, fack och a-kassa samt barnomsorg.

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att även om relativ inkomstfattigdom i dag avgränsar en grupp som har

sämre köpkraft än andra, så är det inte en grupp med hög risk för materiell brist eller nöd. De som ligger strax under den relativa fattigdomsgränsen har faktiskt en bättre levnadsstandard än vad personer med medianinkomster hade för bara tio år sedan.

4 | Fattiga barn eller fattiga barnfamiljer?

Sedan några år tillbaka har barnfattigdom rönt ett särskilt stort intresse i debatten, troligen bland annat orsakat av att Rädta Barnen satt ljus på frågan med sina årliga barnfattighedsrapporter. Debatten om barnfattigdom har också påverkat politiken, till exempel i den röd-gröna regeringens överenskommelse 2016 med Vänsterpartiet om gratis glasögon och gratis läkemedel till barn.

Eftersom barn sällan kan rå för eller påverka familjens inkomster kan barnfattigdom motivera särskild uppmärksamhet. Det överlägset vanligaste sättet att definiera barnfattigdom utgår från familjens ekonomi. Barn ses som fattiga om deras föräldrar har låga inkomster eller lider av ekonomiska eller materiella brister. Mätt på detta sätt har barnfattigdomen följt samma trender som fattigdomen i stort (se figur 3 och 4), men generellt ligger den på en något högre nivå än för resten av befolkningen.⁶

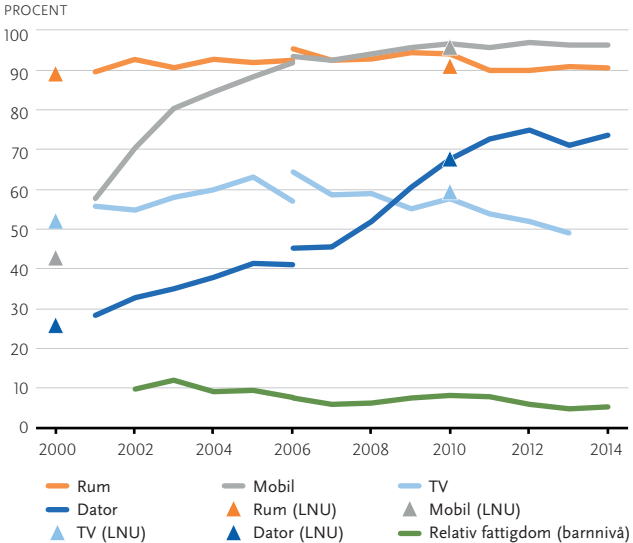
På senare tid har dock forskningen börjat behandla unga inte bara som en del av en familj, utan också som egna individer med eget handlingsutrymme, och som fullt kapabla att berätta om sin situation. År 2000 genomfördes den så kallade Barn-

LNU, den första storskaliga studien av barns och ungdomars (10–18-åringars) levnadsförhållanden med dem själva som respondenter,⁷ och denna utvecklades sedan till motsvarande årliga studier (Barn-ULF) utförda av SCB.

Dessa undersökningar har använts för att studera barnfattigdom direkt, genom barns egna rapporter om materiella tillhörigheter och ekonomi. Det är tveklöst så att familjens ekonomi är viktig för barns ekonomiska och materiella situation – till exempel för var man har råd att bo, hur stort och bekvämt boende man har, om man har bil, har råd att åka på semester och så vidare. Det är dock inte säkert att resurserna fördelas lika mellan familjemedlemmar eller att fördelningen är densamma i olika typer av familjer. Barn kan dessutom ha en ekonomi som är delvis oberoende av hushållet de bor i, till exempel genom eget arbete, gåvor från släktingar eller från föräldrar som inte bor i hushållet. För att undvika antagandet om lika fördelning av resurser inom hushåll kan forskare använda de särskilda barnundersökningarna för att studera barns och ungdomars ekonomiska förhållanden direkt och därmed få en mer nyanserad bild av deras reella ekonomi.

Tanken bakom de relativa fattigdomsmåtten är som nämnts att fattigdom utgör en brist på ekonomiska resurser som gör det svårt att delta som en jämlik i sitt sociala sammanhang. Bland de unga mäts detta på ett direkt sätt genom att fråga om det under det senaste halvåret hänt att de (a) inte haft råd att köpa något de ville ha och som många andra i deras ålder har, och (b) inte haft råd att följa med kompisar på aktiviteter. Det senaste året för vilket dessa data finns tillgängliga (2014) var det ungefär 15 procent som flera gånger haft problem i fråga

Figur 6. SJÄLVRAPPORTERADE TRENDER I RELATIV FATTIGDOM OCH DEPRIVATION BLAND UNGA. Figuren visar utvecklingen över tid i den andel av 10–18-åringar som ofta haft problem med både deltagande och konsumtion (relativ fattigdom på barnnivå), och därtill visas trender i den andel som har olika materiella resurser, såsom eget rum, egen mobiltelefon, egen dator och egen tv. Källa: Barn-LNU, SCB: Barn-ULF.

om konsumtion, 10 procent som flera gånger haft problem i fråga om deltagande samt 5 procent som flera gånger haft båda problemen.

Trenden för dessa mått på relativ fattigdom, mätta på barnnivå, är nedåtgående – andelen bland 10–18-åringar som flera gånger haft båda problemen har minskat mellan 2002 och 2014 (se figur 6 här ovan). Undersökningarna visar också en ökad

materiell standard: tillgången till mobiltelefon och egen dator har ökat kraftigt, men tillgången till egen tv har minskat något (sannolikt för att datorer fyller en del av de behov som man tidigare behövde tv för). Andelen med eget rum har legat stabilt på cirka 90 procent över hela perioden 2000 till 2014.

Sammantaget ser vi alltså inga tecken på försämring av barns och ungdomars egna resurser under perioden, snarare tvärtom.⁸ När det gäller materiella resurser är detta föga förvånande givet den kraftiga ökningen av hushållens realinkomster, men det är slående att den kraftiga ökningen av relativ inkomstfattigdom på hushållsnivå inte fått något genomslag i en ökad relativ fattigdom på barnnivå. I stället är det allt färre barn och ungdomar som rapporterar att de har problem med konsumtion och deltagande.

Detta visar att vi inte utan vidare kan dra slutsatser om barnens situation utifrån familjens ekonomi. Det indikerar också att relativ inkomstfattigdom är ett problematiskt mått, åtminstone vad gäller dess dominans i rapporteringen om barnfattigdom.

5 | Vilka löper störst risk att drabbas av fattigdom?

Fattigdom kan alltså mätas på olika sätt och samstämmigheten mellan olika mått är förvånansvärt liten på individnivå – den som är fattig enligt en definition är inte alltid fattig enligt en annan definition. Oavsett vilket fattigdomsmått vi använder är dock skälen till att man hamnar i fattigdom desamma.

Först och främst: nästan ingen som bor i ett hushåll där de vuxna jobbar är fattig i Sverige i dag. Eftersom bidragsinkomster inte haft samma realvärdesökning som arbetsinkomster är fattigdomsrisken direkt kopplade till hur stor andel av hushållets inkomster som kommer från bidrag. Som en följd av detta är risken för fattigdom särskilt hög bland utrikes födda – en grupp där förvärvsarbetsgraden är relativt låg – och bland ensamstående föräldrar – en grupp som bara kan ha en arbetsinkomst.

I den vuxna befolkningen är det stora skillnader mellan grupperna. Under 2 procent av de förvärvsarbetande var relativt inkomstfattiga 2016, vilket kan jämföras med 24 procent av de icke förvärvsarbetande (se tabell 2 på nästa sida). Utrikes födda löper nästan fyra gånger högre risk än svenskfödda att hamna i relativ fattigdom och är kraftigt överrepresenterade också

32 · VÄLFÄRDEN

Tabell 2. **FATTIGDOM I OLIKA GRUPPER.** Andelen fattiga, i procent, i olika grupper av den vuxna befolkningen år 2016 enligt tre definitioner (relativ och absolut inkomstfattigdom respektive avsaknad av kontantmarginal). Källa: SCB, SCB-ULF.

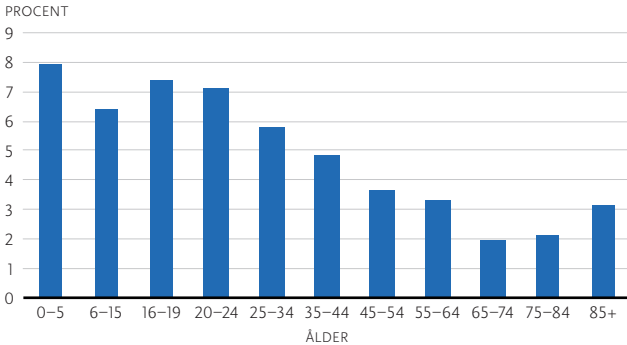
	Relativ, 50% av medianen (SCB, ålder 20+)	Absolut (SCB, ålder 20+)	Saknar kontantmarginal (SCB/ULF, ålder 16+)
Förvärvsarbetande (20 – 64 år)	1,6	0,9	
Ikke förvärvsarbetande (20 – 64 år)	24,0	15,8	
Födda i Sverige	4,5	2,6	14,4
Utrikes födda	16,8	10,6	41,3
Sammanboende utan barn	2,4		8,7
Sammanboende med barn	5,8		17,4
Ensamstående utan barn	11,5		28,7
Ensamstående med barn	19,2		46,0

Kommentar: Tomma celler beror på att alla mått inte finns tillgängliga för alla grupper. Inkomstfattigdomen baseras på familjens sammanräknade disponibla inkomst, medan grupptillhörigheten baseras på individens egna egenskaper. Skillnader kan således bero på den egna inkomsten, men också andra inkomster i samma hushåll – i kategorin ikke förvärvsarbetande finns till exempel sådana som bor med någon som är förvärvsarbetande, vilket kan göra att de undviker fattigdom.

enligt direkta fattigdomsmått. Bland annat är det 41 procent av dem som saknar kontantmarginal, jämfört med 14 procent bland de svenskfödda. Även bland ensamstående föräldrar ser vi höga andelar i fattigdom. Till exempel saknar nästan hälften kontantmarginal, jämfört med en knapp femtedel bland par med barn.

Sammantaget utgör ikke förvärvsarbetande, utrikes födda och ensamstående en hög andel av de fattiga, och den har blivit allt högre över tid. År 1993 hade 55 procent av barnen i

Figur 7. FATTIGDOM I OLIKA ÅLDERSGRUPPER. Procent av befolkningen i olika åldersgrupper 2016 som har en disponibel familjeinkomst under den absoluta fattigdomsgränsen. Källa: SCB: inkomstregister.

familjer som räknades som absolut inkomstfattiga minst en icke förvärsarbetande förälder – tjugo år senare var den siffran 74 procent. Under samma period ökade andelen av barn med minst en utrikes född förälder från 38 till 61 procent i den inkomstfattiga gruppen och andelen med en ensamstående förälder från 29 till 44 procent. I takt med den minskade absoluta inkomstfattigdomen har fattigdomen alltså blivit mer och mer koncentrerad till vissa kategorier av befolkningen.

I debatten om fattigdom är det vanligt att tala om barnfattigdom och fattigpensionärer, och det är lätt att få en bild av att fattigdomen är särskilt hög i båda dessa grupper – men så är inte fallet. Fattigdomen bland pensionärer är tvärtom mycket låg, den lägsta bland alla åldersgrupper. Däremot är barnfamiljer överrepresenterade bland dem som klassas som fattiga. Figur 7 här ovan visar andelen med en familjeinkomst under

den absoluta fattigdomsgränsen, justerat för familjestorlek, i olika åldersgrupper år 2016. Bland barn som är mellan noll och fem år befinner sig ungefär 8 procent i familjer som klassas som absolut fattiga, och andelen minskar gradvis med ålder. Andelen fattiga är som lägst, ungefär 2 procent, bland dem som är mellan 65 och 74 år, och något högre (drygt 3 procent) för de allra äldsta. Den absoluta fattigdomen har dessutom minskat över tid i alla åldersgrupper.

6 | Hur varaktig är fattigdomen?

Fattigdomens utveckling redovisas normalt sett på årsbasis, men andelen fattiga ett givet år ger ingen uppfattning om i vilken grad den fattiga gruppen består av samma individer år från år. Om de fattiga är fattiga länge är det ett uttryck för en högre grad av social marginalisering än om de utgör en växlande grupp av individer som har tillfälliga ekonomiska svårigheter. Ofta talar forskare och debattörer, ovarsamt, om andelen fattiga ett givet år i termer av att ”leva i fattigdom”, eller ”växa upp i fattigdom”, vilket leder tankarna till fattigdom som ett oföränderligt tillstånd. På samma sätt ses ”de fattiga” lätt som en permanent grupp. Så är det dock inte. Nyare analyser av longitudinella data, det vill säga data som följer samma individer över en längre tid, har gett oss helt nya perspektiv på fattigdomen. De allra flesta som blir fattiga har bara en kortvarig fattigdomsepisod. I Sverige har vi kunnat visa att ungefär hälften av dem som hamnar i fattigdom kan ta sig ut igen inom ett år. Mindre än en femtedel kvarstår i fattigdom efter fem år eller mer.⁹

På basis av sådana analyser har det blivit populärt att betona fattigdomens rörlighet och tala om en ”demokratisering” eller ”individualisering” av fattigdomen, där fattigdom är ett tillfälligt tillstånd som många drabbas av någon gång. Sådana slut-

satser drivs inte sällan av en uttrycklig önskan att avdramatisera och avstigmatisera fattigdomen – men tyvärr är dessa tolkningar missvisande.

Analysen som följer individer över tid är nämligen inte helt lätt att tolka. Det är visserligen sant att *de flesta som blir fattiga har en kortvarig fattigdomsepisod* – men det är lika korrekt att *de flesta som är fattiga vid en given tidpunkt är långvarigt fattiga*. Det här kan låta som en paradox, men stämmer faktiskt. Det kan jämföras med situationen på ett sjukhus: de flesta som skrivs in på sjukhuset är inlagda en kortare tid, men ett fåtal behöver vara kvar länge. Vid en given tidpunkt kommer den som besöker ett sjukhus att finna att de flesta på sjukhuset är långvarigt sjuka, eftersom endast en liten grupp av dem som någon gång är kortvarigt sjuka finns på sjukhuset just vid det tillfället. Vid en given tidpunkt är det alltså större chans att observera de långvarigt sjuka (eller de långvarigt fattiga), eftersom deras period av vård (eller fattigdom) sträcker sig över många enskilda tidpunkter, medan varje kortvarigt sjuk (eller kortvarigt fattig) bara kan observeras vid en eller ett fåtal tidpunkter.

På sjukhuset kan man alltså konstatera att en liten grupp står för en stor del av alla sjukdagar, och på samma sätt kan man konstatera att en liten grupp i befolkningen står för merparten av alla fattigdomsår – och detta gäller för både absolut och relativ inkomstfattigdom. Under 18 år, från 1990 till 2007, var det så lite som 5 procent av befolkningen som stod för hälften av alla fattigdomsår.¹⁰ Fattigdomen är således inte alls ”demokratiserad” utan snarare koncentrerad.

Ett vanligt mått på långvarig fattigdom är den andel av befolkningen som ett givet år är inne i en obruten period av fat-

tigdom om minst fem år. Man summerar alltså fattigdomsåren både bakåt och framåt i tiden, och detta mått kan därför bara redovisas med några års fördröjning. Vid 1990-talets mitt befann sig ungefär hälften av de fattiga (mätt som absolut inkomstfattigdom) ett givet år i sådan långvarig fattigdom, men 2008 hade andelen fallit till en dryg tredjedel. Räknat i andelen av befolkningen var ungefär 5 procent långvarigt fattiga i mitten på 1990-talet, medan motsvarande gällde för mindre än 2 procent år 2008.¹¹ Den långvariga fattigdomen minskade alltså både bland de fattiga och i befolkningen.

Förutom att den absoluta fattigdomen minskat sedan 1990-talets lågkonjunktur kan vi alltså konstatera att minskningen varit särskilt stark för långvarig fattigdom, något som måste ses som en mycket positiv utveckling.

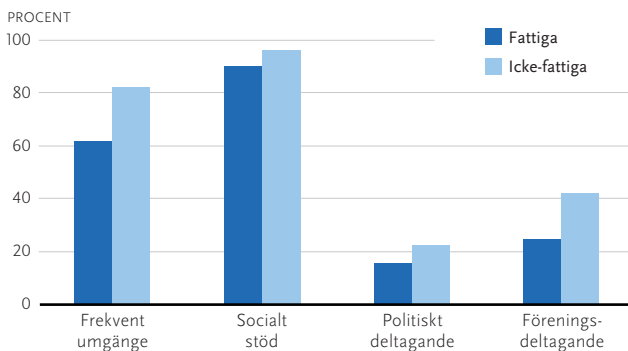
7 | Fattigdomens sociala konsekvenser

Bakom intresset för att studera fattigdom ligger som nämnts ofta idén att fattigdom har negativa konsekvenser för sociala relationer och för deltagandet i samhällslivet. Denna idé är sällan ifrågasatt och förvånande nog nästan inte alls studerad. Vi har kunnat analysera den genom levnadsnivåundersökningarna, som mäter flera aspekter av befolkningens sociala relationer och deltagande. Den kvantitativa dimensionen av relationer mäts som *frekvent umgänge*, det vill säga att man träffar släkt och vänner ofta. Så kallat *socialt stöd* mäter en mer kvalitativ dimension av relationerna, och definieras som att ha någon som man får stöd av om man blir sjuk, behöver tala om problem eller behöver sällskap. *Politiskt deltagande* mäts som att vara medlem i och aktivt delta (som förtroendevald eller genom mötesdeltagande) i en politisk eller facklig organisation och *föreningsdeltagande* mäts som att vara medlem i och aktivt delta i någon annan typ av förening.

När vi analyserar detta visar det sig att de som är fattiga genomgående har sämre sociala relationer och lägre grad av politiskt och socialt deltagande. De träffar mer sällan vänner, de saknar oftare socialt stöd, och de deltar mer sällan i politik och föreningsliv (se figur 8 på nästa sida).

40 · VÄLFÄRDEN

Figur 8. FATTIGDOM OCH SOCIALA UTFALL. Andel bland de fattiga och icke-fattiga som har frekvent socialt umgänge respektive socialt stöd, och andel som deltar i politiska/fackliga organisationer samt i föreningsliv. Källa: LNU 2010.

Kommentar: Fattigdom mäts med ett direkt mått på ekonomiska svårigheter: att sakna kontantmarginal (att inte kunna skaffa fram ca 12 000 kronor inom en vecka för en oförutsedd utgift), eller att ha tillgång till kontantmarginal enbart genom lån och samtidigt ha svårigheter med löpande kostnader för boende och/eller mat.

Det samband som syns i figur 8 går i den riktning man kan förvänta sig om fattigdom har sociala konsekvenser, men i sig säger figuren ingenting om vad som påverkar vad. En alternativ förklaring är att orsak och verkan är omvänd, det vill säga att de som har svagare sociala nätverk har större risk att hamna i fattigdom. En annan alternativ förklaring är att det finns underliggande orsaker som ökar risken både för fattigdom och svagare sociala relationer, till exempel att ha dålig hälsa, eller att vara ensamboende. Om vi vill dra trovärdiga slutsatser om konsekvenser av fattigdom måste vi alltså i möjligaste mån undanröja sådana alternativa förklaringar.

Tabell 3. **OLIKA FATTIGDOMSMÅTT HAR OLIKA KONSEKVENSER.** Effekt av inflöde i, respektive utflöde ur, fattigdom på sannolikheten för en förbättring eller försämring i olika sociala utfall, uppdelat efter fattigdomsdefinition.

Inflöde i fattigdom	Ekonomisk deprivation	Absolut fattigdom/ försörjningsstöd	Relativ fattigdom
Inflöde i frekvent umgänge	● *	●	●
Inflöde i politiskt deltagande	● *	●	●
Inflöde i föreningsdeltagande	●	● *	●
Utflöde ur frekvent umgänge	●		●
Utflöde ur socialt stöd	● *	●	● *
Utflöde ur politiskt deltagande	●	●	●
Utflöde ur föreningsdeltagande	●	●	●
Utflöde ur fattigdom			
Inflöde i frekvent umgänge	● *	●	●
Inflöde i socialt stöd	●	●	
Inflöde i politiskt deltagande	● *	● *	● *
Inflöde i föreningsdeltagande	●	●	●
Utflöde ur frekvent umgänge	● *	●	●
Utflöde ur socialt stöd	●	●	●
Utflöde ur föreningsdeltagande	●	●	●

Kommentar: Färgkodningen i tabellen förklaras på nästa sida. Effekterna är justerade med avseende på kön, utbildning, ålder, invandrarstatus, hälsa, civilstånd och arbetslöshet.

Eftersom levnadsnivåundersökningarna följer samma individer över tid kan vi studera om sociala utfall tenderar att förämräs när individer blir fattiga, och om de förbättras när individer lämnar fattigdomen. Dessutom kan vi på statistisk väg sortera bort sådant som kan bero på andra observerade faktorer, som till exempel förändringar i familjeförhållanden eller hälsa.

Vi har på detta sätt studerat de systematiska effekterna av fattigdom, och sammanfattar dem i tabell 3 på föregående sida.¹² Där ses resultaten för tre vanliga fattigdomsdefinitioner: *ekonomisk deprivation* (definierat som att sakna kontantmarginal eller ha haft svårt att betala räkningar och löpande utgifter det senaste året), *absolut inkomstfattigdom/försörjningsstöd* (att ha försörjningsstöd eller inkomst under normen för sådant stöd) och *relativ fattigdom* (inkomst under 60 procent av medianinkomsten).

Gröna celler indikerar effekter i förväntad riktning (det vill säga att fattigdomen har en negativ social konsekvens), och röda celler visar effekt i motsatt riktning (att fattigdomen har en positiv social konsekvens). Tomma celler innehåller för få individer för att beräkningar ska kunna göras. En asterisk indikerar att effekten sannolikt inte uppkommit av slumpen (det vill säga den är statistiskt signifikant).¹³

En första blick på tabellen visar att de gröna fälten dominerar, vilket signalerar att de flesta av de skattade effekterna är i linje med vad vi förväntade oss, det vill säga att fattigdom har ett negativt samband med sociala relationer. Mönstret är symmetriskt i så måtto att de sociala utfallen försämras när man blir fattig och förbättras när man går ut ur fattigdom. Det är även symmetriskt när det gäller både risken för försämring i sociala utfall (som är högre om man blir fattig) och sannolikheten för förbättring (som är lägre om man blir fattig). Konsistensen i resultaten gör en tolkning i termer av orsak och verkan mer trovärdig, även om vi inte helt kan utesluta alternativa förklaringar.

Om vi jämför de tre olika fattigdomsmått som diskuterats

här ser vi dock att sambandet är klart starkast för det så kallade deprivationsmåttet. Här är alla skattade effekter i "rätt" riktning, och 6 av 14 är statistiskt signifikanta. Det absoluta inkomstfattigdomsmåttet ger ett tydligt svagare samband, med två röda fält, det vill säga uppskattningar i "fel" riktning, och bara två statistiskt signifikanta resultat av dem som är i "rätt" riktning. Det relativa inkomstfattigdomsmåttet har den svagaste kopplingen – det ger samband i "fel" riktning i hela 5 av 13 fall.

Våra resultat kan tolkas som att det är troligt att det finns sociala konsekvenser av att ha en knapp ekonomi (deprivation) samt i viss mån av absolut inkomstfattigdom. Vi får dock inget stöd för hypotesen att relativ inkomstfattigdom har sociala konsekvenser.

Den skattade effekten av fattigdom på de olika utfallen är också i allmänhet störst för deprivationsmåttet, medan de är ganska små (och ofta i fel riktning) för det relativa fattigdomsmåttet. Flera av de skattade konsekvenserna av att ha en knapp ekonomi är substantiella, men varierar i storlek beroende på om man går in i eller ut ur fattigdom, och beroende på om man riskerar att få det sämre eller bättre socialt (det vill säga, om man har ett bra eller dåligt socialt utgångsläge). Betydelsen av fattigdom varierar också mellan de sociala utfallen. En knapp ekonomi tycks leda till klart mindre umgänge med släkt och vänner, samt mindre deltagande i förenings- och samhällsliv. Det sociala stödet, som ofta ges av våra nära och kära, påverkas dock i ganska liten utsträckning.

8 | Vad är fattigdom i Sverige i dag?

På mindre än hundra år har fattigdomens karaktär i Sverige helt förändrats. De människor som kallas fattiga i Sverige i dag har en situation som är väsensskild från den materiella nöd och misär som Ludvig Nordström dokumenterade under sin resa genom Sverige på 1930-talet. De delar med andra, mer lyckligt lottade, en hög boendestandard och god tillgång till mat, kläder och teknisk utrustning, något som var långt ifrån självklart så sent som i slutet av 1960-talet. Att vi fortfarande talar om fattigdom, trots att vi beskriver helt olika levnadsbetingelser, grundar sig i en syn på fattigdom som något annat än den materiella nöden i sig. Fattigdom, enligt denna syn, är att på grund av bristande ekonomiska resurser inte kunna ha en levnadsnivå som är skälig i det samhälle man lever i och att därmed riskera social uteslutning. Var denna skälighetsgräns ligger går inte att fastställa på något exakt sätt, och därför finns flera olika fattigdomsdefinitioner.

I Sverige har vi efter 1990-talets lågkonjunktur sett en kraftig minskning av fattigdomen, både när den definieras som ekonomisk eller materiell knapphet och nöd, och när den definieras som absolut inkomstfattigdom, det vill säga med en gräns som motsvarar en given korg av varor och tjänster. Andelen som får försörjningsstöd har följt samma trend. Att fattig-

domen minskat enligt alla dessa definitioner är en följd av de kraftigt ökade realinkomsterna. Människor i Sverige, också grupper som ligger långt ner i inkomstfördelningen, har fått en betydligt högre levnadsstandard de senaste tjugo åren.

Samtidigt har en typ av fattigdom ökat: den relativa inkomstfattigdomen. Detta mått har följt utvecklingen av inkomstjämligheten och kan också bäst beskrivas som ett mått på ojämlikheten i den nedre halvan av inkomstfördelningen. Denna utveckling vittnar om att inkomsterna längst ner i fördelningen visserligen har ökat i reala termer, men inte lika kraftigt som i mitten av fördelningen. Vi har en situation där alla inkomstskikt fått det bättre, samtidigt som avstånden mellan dem ökat.

I moderna definitioner av fattigdom är de sociala konsekvenserna centrala – fattigdom ses som en brist på ekonomiska resurser som gör att man inte kan delta i samhällsgemenskapen. Med det relativa fattigdomsmåttet antas en sådan brist uppstå när inkomsterna understiger 50 eller 60 procent av medianinkomsten. Men våra resultat ger inget stöd för detta antagande. När vi studerade effekterna av olika fattigdomsdefinitioner var den relativa fattigdomsdefinitionen den som hade svagast samband med socialt umgänge, socialt stöd och samhälleligt deltagande. Absolut fattigdom visar betydligt starkare samband med sociala utfall, men de starkaste sambanden uppvisade det direkta (ej inkomstbaserade) måttet på knapp ekonomi eller resursbrist, det som i fattigdomsforskningen brukar kallas för deprivation.

Det finns flera skäl att vara försiktig med att tolka den ökade relativa inkomstfattigdomen som ett mått på ökad fattigdom. Den avspeglas inte i självrapporterade ekonomiska problem

och den avspeglas inte heller i barns och ungdomars självupplevda relativa fattigdom. Våra resultat tyder på att det relativa måttet har bristande relevans (eller validitet) som ett mått på fattigdom. Det är mer korrekt att helt enkelt beskriva det som ett mått på ojämlikhet i den nedre halvan av inkomstfördelningen. Som sådant kan måttet vara användbart, men att kalla det för fattigdom – särskilt om inga andra mått samtidigt redovisas – riskerar att leda till missförstånd.

Trots att de olika nutida definitionerna av fattigdom – såväl de direkta som de indirekta måtten – avgränsar en levnadsnivå långt ifrån ekonomisk nöd, tycks det i den allmänna diskussionen om fattigdom vara svårt att släppa sådana konnotationer. I många fall kan det nog bero på att en svårare fattigdom väcker mer sympati, vilket kan vara i olika aktörers intresse. I Rädda Barnens kampanj om barnfattigdom 2012 skattade organisationen till exempel att 13 procent av svenska barn var fattiga, men i sina annonskampanjer och på sin hemsida exemplifierade de denna fattigdom med beskrivningar av hur fattiga barn bara hade råd att äta lagad mat i skolan, att de inte kunde åka på skolutflykter och att de saknade hela skor – detta trots att mycket få (ungefär 1 procent av alla barn) upplevde sådan nöd. Likaså har Pensionärernas Riksorganisation (PRO) hävdat att ökningen i relativ inkomstfattigdom leder till ”sämre hälsa, socialt utanförskap, djupa privatekonomiska problem och ökad risk för våld i nära relationer”¹⁴ – men under en period när den absoluta levnadsstandarden ökat kraftigt är detta inte bara obelagda påståenden utan också osannolikt.

Fattigdomen i Sverige i dag är alltså extremt sällan en fråga om materiell nöd, och diskussionen borde frigöra sig från den

bilden. Den riksnorm som ligger till grund för försörjningsstöd och för beräkningen av det absoluta fattigdomsmåttet täcker bland annat modernt boende, försäkringar, lokala resor, smartphone, dator, dagstidning, tv, en del nya kläder och skor, samt en rimlig konsumtion av livsmedel och andra förbrukningsvaror. En skälig levnadsnivå i Sverige i dag handlar helt enkelt, liksom i andra västländer, om en betydligt högre standard än basal överlevnad.

Den svenska befolkningen har otvetydigt fått det bättre och fattigdomen har minskat under en lång tidsperiod. Baksidan av denna positiva utveckling är att fattigdomen blivit mer koncentrerad till vissa utsatta grupper. Majoriteten av de fattiga har ingen eller bara en svag förankring på arbetsmarknaden och gruppen domineras i hög och stigande grad av utlandsfödda och/eller ensamstående föräldrar. Att de fattiga är tydligt "anorlunda" inte bara i termer av inkomst, utan också i fråga om andra egenskaper, kan leda till ökad marginalisering. Samtidigt kan det faktum att riskfaktorerna bakom fattigdom är lätta att identifiera också leda till att fattigdomen är enklare att avhjälpa.

Som avslutning vill vi sätta ljuset på en blind fläck, som vi inte behandlat här. Det gäller den fattigdom som finns i Sverige, men inte i den registrerade svenska befolkningen, och som därför är nästan omöjlig att systematiskt dokumentera. Inom landets gränser vistas hemlösa, avregistrerade, papperslösa samt tillfälliga besökare, och det finns alldeles för lite kunskap om vilka problem som finns i dessa grupper och hur stora grupperna med problem är. Det är troligt att materiell nöd är mer än ett marginellt problem för dessa människor – men det är ett helt annat kapitel, som ännu inte kan skrivas.

Noter

1. Ludvig Nordström, *Lort-Sverige*, Stockholm: Kooperativa förbundets förlag, 1938, kap. V, "Hos jordfolket", avsnitt 4, <http://runeberg.org/lort-svrg/>.
2. Gunnar & Maj-Britt Inghé, *Den ofärdiga välfärden*, Stockholm: Tiden, 1967.
3. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>.
4. Peter Townsend, *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Harmondsworth: Penguin, 1979; Amartya Sen, "Poor, Relatively Speaking", *Oxford Economic Papers*, New Series, vol. 35, nr 2, 1983, s. 153–169; Joanna Mack & Stewart Lansley, *Poor Britain*, London: Allen & Unwin, 1985.
5. Se t.ex. Mack & Lansley 1985.
6. Carina Mood & Jan O. Jonsson, *Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968–2010*, Rapport för Socialstyrelsen, 2013. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2013/2013-5-51>; Jan O. Jonsson & Carina Mood, "Sweden: Child poverty during two recessions", i Bea Cantillon, Yekaterina Chzhen, Sudhanshu Handa & Brian Nolan (red.), *Children of Austerity: The Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries*, Oxford: UNICEF & Oxford University Press, 2017, s. 242–274.
7. Jan O. Jonsson & Viveca Östberg, i samarbete med Marie Evertsson och Sara Brolin Låftman, *Barns och ungdomars välfärd: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. SOU 2001:55; Jan O. Jonsson & Viveca Östberg,

"Studying young people's level of living: The Swedish Child-LNU", *Child Indicators Research*, nr 3, 2010, s. 47–64.

8. För mer detaljerade resultat, se Carina Mood & Jan O Jonsson, "Trends in child poverty in Sweden: Parental and child reports", *Child Indicators Research*, vol. 9, nr 3, 2015, DOI 10.1007/s12187-015-9337-z.

9. Jan O. Jonsson, Carina Mood & Erik Bihagen, "Fattigdomens förändring, utbredning och dynamik", i *Social rapport 2010*, Stockholm: Socialstyrelsen, 2010, s. 90–126; Carina Mood, "The not-very-rich and the very poor: Poverty persistence and poverty concentration in Sweden", *Journal of European Social Policy*, nr 25, 2015, s. 316–330.

10. Mood 2015.

11. Carina Mood, Jan O. Jonsson & Erik Bihagen, "Poverty trends during two recessions and two recoveries: Lessons from Sweden 1991–2013", *IZA Journal of European Labor Studies*, vol. 5, nr 3, 2016, DOI 10.1186/s40174-016-0051-8.

12. Mer detaljer finns i Jan O. Jonsson & Carina Mood, "Sociala konsekvenser av ekonomisk utsatthet: Umgänge, stöd, deltagande", i Marie Evertsson & Charlotta Magnusson (red.), *Ojämlighetens dimensioner: Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, Stockholm: Liber, 2014, s. 311–326, samt i Carina Mood & Jan O. Jonsson, "The social consequences of poverty: An empirical test on longitudinal data", *Social Indicators Research*, nr 127, 2016, s. 633–652.

13. Eftersom statistisk signifikans delvis beror på antalet individer som ligger till grund för beräkningen, och eftersom denna varierar för de olika kombinationerna av kategorier, så kan frånvaro av statistisk signifikans inte ses som evidens för att en effekt inte finns. Frånvaron av signifikans ska tolkas som att urvalet är för litet för att dra en säker slutsats om den specifika effekten.

14. "PRO kräver att pensionssystemet reformeras för att minska äldrefattigdomen", 9 oktober 2015, <https://www.pro.se/pension/Nyhetsarkiv/PRO-kraver-att-pensionssystemet-reformeras-for-att-minska-aldrefattigdomen/?id=148307>.

Riksbankens Jubileumsfond: främjar, inspirerar och deltar

Riksbankens Jubileumsfond (RJ) är en fristående stiftelse, som har till ändamål att främja humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning i Sverige. Stiftelsen bildades genom ett beslut i riksdagen 1964, då en donation från Sveriges riksbank godkändes och stadgarna fastställdes. Jubileumsfondens tillkomst var en del av 300-årsfirandet av världens äldsta ännu verksamma centralbank, i vilket även ekonomipriset till Alfred Nobels minne och bankhuset vid Brunkebergstorg ingick. Med bildandet av en stiftelse önskade riksdag och riksbank gagna ett angeläget nationellt ändamål: vetenskaplig forskning med anknytning till Sverige.

I mer än 50 år har stiftelsen nu gjort detta. Under 2017 uppgick de beviljade forskningsanslagen till cirka 428 miljoner kronor. Hela 39 projektanslag, 3 program och 8 projekt som syftar till att stödja forskningens infrastruktur beviljades. Utöver detta gjordes en rad riktade insatser, så som RJ Sabbatical, Pro Futura, den internationella satsningen Europe and Global Challenges, samt en ny satsning på kommunikationsprojekt. Därtill gav fonden möjlighet åt hundratals forskare att genomföra konferenser och seminarier och bilda nätverk för att knyta kontakter och testa nya forskningsidéer.

RJ:s årsbox 2019:

Det nya Sverige

Red. Jenny Björkman & Patrik Hadenius

DET NYA SVERIGE

Jenny Björkman & Patrik Hadenius

VÄLFÄRDEN

Carina Mood & Jan O. Jonsson

SPRÅKEN

Mikael Parkvall

DROGERNA

Johan Edman

PARTIERNA

Henrik Ekengren Oscarsson

MEDIERNA

Eva-Maria Svensson